

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ІНТЕГРАЦІЇ ВИРОБНИКІВ ЦУКРУ ТА ЦУКРОСИРОВИНИ

**КАЛІНІЧЕНКО С.М., СТАРШИЙ ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

В статье рассмотрены основные принципы функционирования организационно-экономического экономического механизма интеграционных процессов производителей сахара.

The article describes the basic principles of organizational-economic mechanism of economic integration processes sugar producers.

Постановка проблеми. Основне завдання, яке стоїть перед виробниками цукру та цукросировни – є зменшення, а навіть і ліквідація міжвідомчих перешкод між сферами та галузями, зміцнення цілісності на базі інтеграційних процесів в бурякоцукровому підкомплексі.

Агропромислова інтеграція явище не нове, ці процеси спостерігаються ще за часів Радянського Союзу, але питання не вирішено й досі.

Тому для підвищення ефективності виробництва цукру потрібно поглибити та розробити механізм інтеграційних процесів в галузі, так як це сприятиме динамічному та стабільному розвитку агропромислового комплексу України, стан якого визначає продовольчу безпеку країни, її експортного потенціалу інших галузей харчової промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бурякоцукровий підкомплекскомплекс був об'єктом дослідження багатьох наукових установ і окремих вчених. Вагомий внесок у розробку проблем розвитку бурякоцукрового виробництва внесли Інститут економіки НАН України, Інститут аграрної економіки УААН, Інститут цукрової промисловості та інші наукові установи, а також окремі вчені: Борщевський П.П., Бондар В.С., Бронштейн М.Л., Дусановський С.Л., Зелінський А.А., Зубенко В.Ф., Іванух Р.А., Лебединський Ю.П., Лукінов І.І., Маракулін П.П., Пантелєєва З.Н., Паламарчук М.М., Поплавський В.Г., Саблук П.Т., Слюсар В.Д., Шпичак А.В., Яремчук І.Г. та інші. В публікаціях усіх перелічених авторів чимало теоретико-методологічних положень відносно розвитку і галузевої

організації бурякоцукрового виробництва та цінних рекомендацій і пропозицій, спрямованих на підвищення його економічної ефективності. Однак проблеми не вирішені та існує багато питань, на які потрібно знаходити відповіді. Тому ми вважаємо, що дослідження є актуальним.

Формування цілей. Метою дослідження є обґрунтування організаційно-економічного механізму інтеграції виробників цукру та цукросировини. Та шляхи підвищення на основі інтеграційних процесів економічної ефективності бурякоцукрового підкомплексу.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси в аграрній сфері в цукробуряковій галузі мають розпочатися зі створення і еволюції ряду комбінованих виробництв, де організаційно-правові форми нерідко стають складними.

Найпростішою формою синтезування називають контрактну, де взаємовідношення сторін регульовані відповідним договором, контрактом. Цукрозаводи вправі засновувати ряд машинно-технологічних станцій із ресурсозберігаючими технологіями, щоб допомогти бурякосійним господарським установам. В учасників інтегрованих виробництв існує можливість використовувати кредитні кошти, користуватися орендою земельних ділянок, щоб виростити цукросировину.

З нашого погляду, зважаючи на вищезгадані положення, найдоцільнішим різновидом інтегрованого цукробурякового виробництва можна зазначити залучення зарубіжних компаній-інвесторів до зведення спільного аграрно-промислового господарства. Якщо акціонерні товариства будуть створені в рамках існуючих цукрозаводів, враховуючи розмір контрольного пакету акцій, господарства-виробники можна оформити як дочірні підприємства. Звичайно, існують й інші методи, гідні для подальшого втілення в цукробуряківництві.

Ефективна інтегрована діяльність в будь-якій організаційній виробничій формі передбачає додержання всіма суб'єктами чіткого і послідовного організаційно-технологічного алгоритму під час забезпечення фінансово-економічних зацікавлень у суспільній праці, що можливе при поетапному створенні регуляторного апарату виробничо-економічних відношень системи становлення та вдосконалення ресурсно-матеріальної складової цукробуряківництва.

Економічні відносини матеріально-ресурсної бази інтегрованого цукробурякового підкомплексу мають взаємодіяти й вдосконалюватися, поєднуючись із галузевими розгалуженнями

сільськогосподарського конгломерату, налагоджуючи організаційно-виробничі зв'язки. Але невиконання ЗУ «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» від 17.06.1999 р., спрямованого державою врегулювати виробництво та цукрову реалізацію, регламентуючого впровадження єдності в державній галузевій політиці, постає потреба у державному управлінському органі. Це має бути агропромислова палата – Державна агенція з ряду питань: виробництво, бурякова переробка, оптова цукрова торгівля.

Юридичні та фізичні особи – суб'єкти на українському бурякоцукровому ринкові – мають об'єднатися в рамках агентства: це сприятиме цукробуряковому виробничому розвиненню, економічному зміцненню, появі галузевої сучасної правової ринкової структури, науково-технічним й торговельним зв'язкам та іншим законним досягненням підприємницького розвитку; окрім того, внутрішній та зовнішній цукрові ринки стабілізуються, підвищиться експортна варіативність. Національна Агенція повинна слідкувати за додержанням єдиної державної бурякоцукрової політики й відстоювати державу у відповідній виробничій площині. Зведення юридично-правової документації і перші організаційні заходи зі створення Державної агенції та її обласних утворень у регіонах має бути зроблено в надкороткий термін.

Наразі вже створено Координаційну раду, її безпосереднім завданням стоїть потреба відрегулювати цукровий ринок і звести насінневі вимоги до коренеплодів. Нове організаційне утворення буде врегульовувати економічні відносини і здійснювати реструктуризацію в бурякоцукровій виробничій галузі відповідно до сучасних потреб. Єдину галузеву державну політику впроваджують і Національні асоціації «Укрцукор» і «Буряківники України».

Спеціалізовану інформаційно-аналітичною системою бурякоцукрової галузі країни мають охопити:

- дослідницькі роботи інформаційного, статистичного характеру плюс маркетингові напрацювання;
- аналітична обробка первинних інформаційних даних;
- моніторингова діяльність з акумульованою науково-технічною інформацією;
- висвітлення ринкового погляду в інформаційному просторі.

Отже, важливим етапом під час формування цукробурякової галузі є визначення переваг економічно більш схильних до інтеграційних процесів установ. До речі, слід чітко зрозуміти, що в результаті інтеграції в більшості випадків привілеї отримує та сторона,

де проходить заключний цикловий етап із виготовлення кінцевої продукції – цукру, тобто матеріально-технічну базу будуть розподіляти відповідно до цього принципу.

Таким чином, виникнення і становлення харчових підгалузевих відокремлень, включаючи цукробурякове виробництво, неможливе без вирішення певних труднощів організаційно-технічного й економічного характеру, пов'язаних зі специфікою праці, а саме без участі як сільськогосподарських сировинних виробників, працівників переробної промисловості, так і інфраструктурних установ – виробничих і соціальних. Зокрема, сировинні фабричні виробництва потребують селекційних станцій для виведення продуктивних сортових і гібридних варіацій, насінницьких господарств, наукових установ із конструкторськими відділами, спрямованих на розробку технологічного машинного устаткування, обладнання, відповідності сучасним технологіям по вирощуванню й переробці цукросировини, а також важливим є створення ряду підприємств та організацій для здійснення заготівельних робіт, транспортуванню, для зберігання й подальшої реалізації кінцевих галузевих продуктів.

Окреслені загальнометодологічні положення мають місце під час формування тих чи інших інтегрованих угруповань, в рамках певних територій, що зводяться в регіональних харчових підкомплексах, що в свою чергу складають агрокомплекс державного рівня.

Варто відзначити за важливу особливість під час становлення в регіонах низки підприємств, що мають відношення до цукробурякового агропромислового підкомплексу, організаційно-економічну й соціальну підготовленість учасників установ комбінованого типу - спільно співпрацювати. Дане положення є черговим доведенням проходження складного неодночасного процесу становлення інтеграції в бурякосійному виробництві різних районів України, що залежить від багатьох факторів. Коли подібні формування почнуть створюватися, варто виважено визначити підприємства для синтезування, визначити їхню функціональність і напрями роботи, зрештою, і порядок врегулювання фінансового та економічного боку в агропромисловій сфері, розвиток ринку кінцевих продуктів.

За результатами раніш отриманого досвіду, доцільно доручати головним підприємствам у комбінованих структурах не лише виконання функцій, напряму пов'язаних із цукровиробництвом, але і давати можливість брати участь у технологічних операціях, які будуть

виконувати інші галузі сільськогосподарських партнерів (поставки технічного устаткування, насіннєве постачання, забезпеченість пально-мастильними матеріалами, мінеральними добривами, хімічними рослинними засобами, наявність різноманітних машинних знарядь по вирощуванню і збиранню).

Таким чином, агропромислові продуктивні підкомплекси, формуючись, розширюють територіальні установки комплексного аграрного виробничого процесу й індустріальної переробки.

Робота із вдосконалення в бурякоцукровій галузі йдеться шляхом взаємного впливу діяльностей, що включає чотири рівні – технологічний, економічний, організаційний та соціальний, в центрі ж знаходиться фінансово-економічна узгодженість бурякосійних господарств і цукрових заводів. Розвиток сфери повинен відбуватися за рахунок зменшення витрат, при цьому мають збільшитися кількості вихідної готової продукції. Отже, раціональність – це головна засада при користуванні під час виробничих процесів природними, матеріальними і трудовими ресурсами.

Сезонний характер аграрної виробничої діяльності потребує вдосконалень економічного характеру у суб'єктних відношеннях бурякосійних господарств та цукрових заводів [1]. В іншому разі отримаємо занижку функціональну ефективність усього підкомплексу.

Якщо звернутися до історії, то раніше, до 1995 р., взаєморозрахунки в межах України мали специфічний характер: існували так звані «державні замовлення» – треба було досягти певної запланованої кількості, яку потребували переробні підприємства [2]. Під час розрахунків працівникам сплачували або в грошовому еквіваленті, або ж розплачувалися цукровою продукцією. Проте подібний підхід був можливим до інфляційних процесів, існував стабільний грошовий еквівалент і були наявні дешеві сільськогосподарські кредити [3], оскільки президентський указ № 63 «Про заходи щодо регулювання аграрних відносин» від 18.01.1995 р. скасував практику аграрних замовлень [4]. Це стало своєрідною відмовою від опту, втратою значних заводських закупок, внаслідок чого попит і пропозиція позбулися віднайденого балансування.

За півтора роки нова постанова Кабміну «Про збільшення обсягів виробництва цукру й упорядкування його реалізації» № 1062 від 06.09.1996 р. [5] запровадила нову «давальницьку» схему розподілення кінцевого продукту: цукрозаводи стали розраховуватися виключно власною продукцією у пропорції 30/70, слідуючи за співвідношенням витрат на всіх технологічних рівнях. Тобто 30 %

цукрового продукту отримував сам завод за переробку продукції, 70% мали бурякосійні підприємства [6]. Отже, таким чином за відсутності фінансового обігу цукропромисловість змогла лише таким єдиним способом підтримати інтереси виробників сировини, яким довелося самостійно відшукувати витрати покупців як на отриманий за працю цукор, мелясу та жом, так і на цукрові буряки, що вироблялися галуззю. Вартість цукрових буряків оцінювалася не для продажу, а залежно від того, скільки склали витрати, оскільки на момент прийняття закону можна було звернутися і до розподілу, пропорційного обсягам буряків і їхній цукристості, або ж забезпечити рівноважний рівень виробничої рентабельності.

Така ситуація призвела до порушення головного постулату ринкової системи – цінотворення має засновуватися на попиті з пропозицією. А в даному разі цукрозаводи, для покриття своїх переробних витрат, мали 30,0 % цукру оцінити десь вавчі дорожче, ніж коштували 70,0 % у аграріїв. Тому внутрішній цукровий ринок розколовся.

Значна кількість цукру з низькими цінами від буряковиробників перешкождала заводським промисловцям знаходити своїх покупців, тому грошова вартість кінцевого продукту здебільшого знижувалася і подекуди навіть не могла покрити собівартості [7]. Як наслідок – з'явилося безліч посередників, додаючих цукровому ринку рис хаотичності.

Таким чином, розподіляючи цукор складанням пропорцій, звернення до собівартісних реалій знизило мотиваційну зацікавленість і аграріїв, і промисловців у зменшенні витрат під час виробництва. Так, вони, навпаки, зростали для отримання більшої кількості цукрової продукції. Щоправда, процес підвищення грошових затрат був дещо фіктивним: нібито зменшувалася урожайність і цукристість коренеплодів, скорочувався відсоток кінцевого продукту до перероблених буряків, знижувався виробничий коефіцієнт на цукрозаводах. Отже, на паперах функціональність сільськогосподарських підприємств з цукрозаводами не змогла стати ефективно виправданою.

За наступні роки, щоправда, здійснили ряд спроб реорганізаційного характеру – для підняття цукрового рівня країни. Спочатку завдяки Постанові Кабміну «Про регулювання ринку цукру» від 24.05.1997 року за № 490 [8] було встановлено квоту, щоб реалізувати цукор за майбутній рік у вітчизняному масштабі – 1,5 мільйонів тонн із мінімальною реалізаційною ціною 1190 гривень за

тонну ($\approx 625\$$), тоді як коренеплоди оцінили всього лише за 76 гривень за тонну ($\approx 40\$$). Все, що виходило за рамки вітчизняної потреби, мало йти на експорт.

Проте через пару місяців Постанову було скасовано – через тиск Міжнародного Валютного Фонду. Україні було повернено давальницькі засади.

Повернення до цукрового питання відбулося за три роки, коли успішно по чергово затвердили ряд документів із правовими, економічними та організаційними засадами:

1) 17.06.1999 р. – ЗУ «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» (№ 758);

2) Постанови Кабінету Міністрів з держрегулювання виробництва та цукрової реалізації (№ 868 від 02.06.2000 р., № 201 від 01.03.2001 р., № 1977 від 25.12.2002 р.

Хоча у вищезазначених документах окреслювалася державна політика по вирощуванню коренеплодів, йшлося про цукровиробництво, експортні та імпорتنі питання, умови опту й роздрібного цукрового продажу, було розроблено схему відношень усіх учасників бурякоцукрової галузі й окреслені положення по кредитуванню, постановами не вдалося дійти до врегулювання товарно-грошових відносин в бурякоцукровиробництві, бо уряд не відмінив давальницьку схему і суперечності бурякосійних організацій і цукрових заводів продовжувались – з недоброросовісною конкуренцією і демпінгом. Внаслідок цього фінансовий стан галузевих установ підприємницького характеру погіршився: банкрутство на перших порах торкнулося цукрозаводів, трохи згодом – аграрних організацій.

Грошова розрахункова схема хоча спроможна ліквідувати витратні акценти і слугувати для стимулювання партнерських зацікавлень знизити виробничу собівартість і досягти високоефективності власної праці, проте варто наголосити, що давальницькі механізми теж мають мати місце – як явище вимушене й тимчасове, оскільки сучасні умови, запроваджуючі ринкові принципи в господарюванні, ускладнені, а майбутні форми переходу до ринкової взаємодії – проблемні. Причиною складнощів є нестача фінансів в обігу, відсутність збутових ринків, нестабільність в державній кредитній політиці.

Отже, щоб всебічно узгодити зацікавлення, недостатньо розглядати тільки ліквідацію давальницьких механізмів. Перед змінами треба удосконалити суб'єктні взаємовідносини «виробниче виробництво» - буряківництво - переробні підприємства -

обслуговуюча сфера. Тобто доцільніше підприємницькі організації у різноманітних сферах бурякоцукрової галузі вважати компонентами єдиної підкомплексної системи з отримання кінцевої цукрової продукції. Буряковирощувальні господарювання і цукрозаводи – основні споживачі продуктів виробничих засобів сфер виробництва й обслуговування. До першої відносять техніку й устаткування, добрива і засоби для рослинного захисту, до другої – транспортну і ремонтну базу, наукові дослідження та розробка теоретичних положень.

Попитом на ринку користуватимуться засоби для виробничої діяльності й знаряддя для роботи в бурякоцукровій сфері тільки в умовах високоефективного розвинення сировинної і переробної сфер, за еквівалентності вартості аграрної та промислово-виробничої продукції. Отже, всім учасникам цукробуряківництва дістанся свої задачі, що пов'язали їх один з одним, внаслідок чого неефективність їхнього виконання з негачією зацікавленень того чи іншого суб'єкта, порушує взаємовідносини всіх партнерів у підкомплексі.

Таким чином, спроби оптимізувати партнерські зв'язки в бурякоцукровому підкомплексі варто розпочинати із запровадження систем держрегулювання цукрового ринку, із становлення й розвитку інтеграційного підходу в бурякоцукровій галузі.

Висновки. Таким чином, проблема взаємовідносин учасників бурякоцукрового комплексу є складною та багатогранною. Щоб її вирішити, необхідно відмовитися від давальницької схеми переробки буряку та витратного механізму господарювання; перейти до грошових відносин, комерційного розрахунку і справедливого розподілу доходів; визначати інтегральну ефективність бурякоцукрового комплексу; впроваджувати різні моделі агропромислової інтеграції.

Слід відзначити, що дрібновласницька система в сучасну епоху науково-технічного прогресу, як засвідчує досвід багатьох економічно розвинутих країн, не є найкращою. Національні, транснаціональні корпорації, кооперовані і інтегровані системи поступово втягують дрібні структури в більш інтенсивні, високоефективні господарські і ринкові структури. Загальносвітові тенденції до інтеграції спеціалізованих і кооперованих структур, формування великих світових ринків нині очевидні.

В цілому агропромислова інтеграція забезпечить вирішення таких питань бурякоцукрового виробництва:

— поєднання економічних, фінансових інтересів цукрових заводів і бурякокопачих господарств, збереження діючих і створення нових

робочих місць, оновлення соціальної інфраструктури бурякоцукрового виробництва;

— збільшення тривалості виробничого сезону цукрових заводів до 100 днів, що забезпечить зниження собівартості цукру і підвищення його конкурентоспроможності;

— вирішення сировинної проблеми за рахунок підвищення урожайності цукрових буряків.

Використання запропонованої нами системи взаємовідносин між партнерами бурякоцукрового виробництва дасть можливість погодити їх інтереси, інтереси держави та споживачів. Вона забезпечить державі регулярні надходження до бюджету від податків і реалізації цукру на внутрішньому та зовнішньому ринках, бурякосіючим господарствам і цукровим заводам – умови для рентабельної діяльності, а споживачам – гарантію наявності в продажі вітчизняного цукру за стабільними і прийнятними цінами.

Література.

1. Турченко М.М. Стратегічна організаційно-економічна реструктуризація організацій аграрного сектора : монографія. — Харків : ТОВ «ЕДЕНА», 2006. — 537 с.

2. Бровко О.Г. Стан та проблеми виробництва і якості цукру в Україні / О.Г. Бровко, Г.С. Гордієнко // Вісник Дон дует. — 2002 — № 2(14). — С. 15–21.

3. Сітнікова Н.П. Цукрова промисловість України: стан та проблеми / Н. П. Сітнікова // Моніторинг інвестиційної діяльності в Україні. — 1999. — № 8. — С. 72–77.

4. Про заходи щодо регулювання аграрних відносин : Указ президента України № 63 від 18 січня 1995 року // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 11 від 21 січня.

5. Про збільшення обсягів виробництва цукру та впорядкування його реалізації: Постанова Кабінету Міністрів України № 1062 від 6 вересня 1996 р. // Урядовий кур'єр. — 1996. — № 171 — 172 від 12 вересня — С. 7.

6. Багрій Т. В. Розвиток економічних відносин в інтегрованому цукробуряковому виробництві / Т. В. Багрій // Економіка АПК. — 2003. — № 4. — С. 117–119.

7. Палюх Т. Аналіз стану та перспектив розвитку цукрової галузі / Т. Палюх // Економіка АПК. — 2002. — № 5. — С. 241–246.

8. Про регулювання ринку цукру: Постанова Кабінету Міністрів України № 490 від 24 травня 1997 року // Урядовий кур'єр. — 1997. — № 96 — 97 від 31 травня. — С. 12.